

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

„Metu“ anketa

2013-11-04

ŽURNALAS: METAI

TEMA: Kristijonui Donelaičiui – 300

AUTORIUS: Rimvydas Stankevičius, Raimondas Kašauskas

DATA: 2013-11

„Metu“ anketa

Rimvydas Stankevičius, Raimondas Kašauskas

Artėja literatūros klasiko Kristijono Donelaičio jubiliejus. Poema „Metai“ yra ir mūsų grožinės literatūros pradžia, ir autentiškas žemdirbio kultūros kodas, tautos savasties paliudijimas, mūsų etninės tapatybės atskaitos taškas. Lietuvių literatūros debiutas buvo itin sėkmingas: UNESCO nutarimu 1977 m. K. Donelaičio poema įtraukta į Europos literatūros šedevrų biblioteką. Retas įvykis, kai ne tik patys kažkuo didžiuojamės, bet esame pamatomi iš šalies, įvertinami ir pasaulyje.

Rengdamiesi pasitikti šį išskirtinį mūsų kultūros įvykį, kviečiame rašytojus, kultūros žmones, skaitytojus atsakyti į „Metų“ anketos klausimus.

1. Keičiasi mūsų pasaulis, keičiasi ir literatūra. Kaip atrodo K. Donelaičio pradėta grožinės literatūros vaga šiandien, po trijų šimtų metų? Kiek ji tinka prie mūsų tikrovės ir kokie šiandien yra lietuviškumo kriterijai?

Žemė ta pati, medžiai tie patys, bet lietuvių kalba jau lyg ir kitokia?

2. K. Donelaičio reikšmę mums sustiprindavo ir politinės situacijos, dramatiškos Lietuvos istorijos aplinkybės. Ideologinės priespaudos metais K. Donelaičio balsas buvo ypač svarbus kaip lietuviškosios savasties ir kultūrinės tapatybės liudijimas. „Metų“ kalba mus saugojo nuo užmaršties ir neleido išnykti. Kiek mums padeda K. Donelaitis šiandien, kiek jis apsaugo kultūrą ir literatūrą nuo išnykimo globalinėje vartotojiškoje visuomenėje?

3. Ar šiandien galėtume tikėtis panašaus fenomeno – savo laiką pranokstančio menininko iškilimo? Jei ne, tai kokios priežastys trukdo kultūrai pasiekti kulminacinius kūrybinio veiksmo taškus? Gal meniniam talentui pasireikšti palankesnis etninis kultūros uždarumas? Gal laisvoje visuomenėje nėra būtinybės daryti kažką ypatingo, o

informaciniame pasaulyje nėra prielaidų rasti unikaliai asmenybei ir unikaliai kūrybai?

4. Ką mąstote apie tokį paradoksą: mažaraštėje tautoje atsiranda kalbos genijus, o mūsų visuotinio raštingumo visuomenėje klesti grafomanijos tvanas, pro kurį vis sunkiau prasimuša autentiškos kūrybos šaltiniai. Ar tai toks kultūros raidos dėsniumas, ar tiesiog civilizacijos nuovargio ir persisotinimo ženklai?

Rimvydas Stankevičius

Kristijonas Donelaitis ir aš

Pirmiausia lietuvių literatūros Tėvą pažinau medinės skulptūros pavidalu. Ji (Ipolito Užkurnio drožta) stūksojo mano gimtųjų Elektrėnų 1-osios vidurinės (dabar „Ąžuolino“, berods devynmetė?) mokyklos koridoriuje, visai prie pirmūnų lentos ir direktoriaus kabineto. Pačią pirmąją savo moksleivišką dieną gal valandą stovėjau ties ja, laukdamas, kol direktoriaus kabinete išsispręs mano likimas – mat patekau ne pas tą mokytoją, kurią kaip Pirmąją Mokytoją jau buvo atpažinusi mano širdis, ir – negyvai užsispyriau būti perkeltas į kitą klasę. Tame ligi pussalės praplatintame koridoriuje stovėjo ir daugiau didžiųjų rašytojų skulptūrų, bet kažkaip pajutau, kad Jis tarp visų – svarbiausias. Gal drožinys buvo didžiausias? Gal stovėjo pačiame centre? O gal taip nusprendžiau todėl, kad Jis buvo pavaizduotas už būrų „bakūžes“ didesniu milžinu, kurio visas stotas it bitėmis apkibęs pačiais būrais, itin dailiai išdrožtais, prie Jo kaip prie gynėjo prisiglaudusiais žmogeliukais. Žodžiu, pats nežinau kaip, bet aiškiai pajutau, kad šis gerasis milžinas yra mano mokyklos direktoriaus direktorius, todėl išsakaiu jam savo problemą, tikėdamasis užtarimo.

Grįždamas iš mokyklos su pirmąja pergale – it apgintas būras – buvau dėkingas savo naujam mediniam patronui. Tiesa, tądien dar nežinojau, kad jis – Kristijonas Donelaitis. Šią pavardę išgirdau gal po trejų metų, kai (ilustracijų suviliotas) nusipirkau didelio vaikiško formato knygelę „Ąžuols gyropelnys“ su Kristijono Donelaičio pasakėčiomis. Mano vaikiškoje bibliotekėlėje ji ilgai neužsigulėjo, o štai vaikiškon atmintin įkrito giliai. Įsiminiau ją – kaip labai keistą knygą. Pirmiausia apstulbino lyg ir ta, lyg ir kitokia lietuvių kalba, kupina nesuprantamų žodžių, girgždanti ir krenkščianti kažin koku neišbaigtumu, tarsi dar ne kalba, o besitveriančios kalbos magma būtų. „Manoji mokytoja čia turėtų paplušėti taisydamą klaidas“, – pamaniau anuomet. Tačiau, nepaisant kalbos šiurkštumo, pasakojimai skambėjo kažki kaip iškilmingai (gal dėl eiliuoto teksto ritmikos?), todėl atrodė, kad didingas skambesys neretai pjaunasi su gana brutaliu turiniu, kuris man, sovietiniam vaikui, atrodė dar ir neteisingas moralės požiūriu. Kaipgi čia *Vilks provininks* nesusilaukia pelnytų bausmės?.. Ar gražu poezijoje kapstyti po mėšlą drauge su šūdvaliu taip, kad net nuo puslapių dvokas pasklinda?.. O labiausiai, atmenu, gaila buvo *Rudikio jomarkininko*. Ne tik gaila – pykau ant autoriaus, kodėl jis ne alkano, visų skriaudžiamo šunelio pusėje?..

Ir vis dėlto – kai mokykloje sužinojau, jog medinis mano patronas – ne bet kas, o Kristijonas Donelaitis, kai jau mokėjau privalomas dvidešimt aštuonias „Metų“ eilutes

atmintinai (dabar jau nežinau – gal šešta klasė?), kai labai graži Poeto pavardė ir gerasis milžinas skulptūroje susiliejo į vieną asmenį, akimirksniu atleidau jam „neteisingas“ pasakėčių pabaigas, mintyse vietoj autoriaus atkūręs teisingumą ir rūsčiai nubaudęs silpnųjų skriaudėjus.

„Metai“ manajai moralei kažin kaip neužkliuvo. Mokytojai aiškinant, susidaryti nuomonę ir prasmes atrasti buvo lengviau, be to, poemos skaitymas klasėje, visiems drauge, kažkaip užkrėtė žaismingumu: menu, dar kelias savaites vienas kitą vadiname „syveidėmis“ ir „pasturlukais“, negalėdami atsidžiaugti, kad K. Donelaitis taip vadina lapę ir kiškį. O smagiausiai nuteikė mokytojos pacituotas mano bendraklasio rašinio apie „Metų“ veikėjų charakterius sakiny: „Dočys šovė į varną, bet pataikė į kitur.“ Mokytoja tokį kulkos trajektorijos neapibrėžtumą griežtai sukritikavo, o anuometiniam man dingojosi, jog sakiny skamba galingai – kone donelaitiškai, nepaisant smulkmenos, kad šovė visai ne Dočys... Žodžiu, patiko man „Metai“, nes vadovėliai rašė, kad jie turi patikti, ir neabejojau, jog tai geriausias kada nors lietuvių kalba parašytas kūrinys, nes mokytoja šitaip sakė.

Tačiau literatūroje, kaip ir religijoje, matyt, egzistuoja properša tarp vaikiškosios pasaulėjautos, kai tiki tuo, kas tau sakoma, ir tarp išsiskleidusios sąmonės, kai imi tikėti tuo, kuo jau įtiki pats. „Metus“ dar kartą analizuodami skaitėme dvyliktoje klasėje (o gal pats vienas skaičiau, ruošdamasis stojamiesiems?), kai jau buvau skaitęs ne tik Maironį su Vincu Mykolaičiu-Putinu, bet net ir Marcelijų Martinaitį su Sigitu Geda, ir su fundamentaliaisiais mokytojų bei vadovėlių teiginiais ėmiau nesutikti: K. Donelaitis – lietuvių literatūros viršukalnė? Na jau, na jau... Man, pirmą ūsą nubraukusiam jaunuoliui, jis su savo „Metais“ atrodė kaip „Bitlai“, kuriems reikia daryti kokybės nuolaidas, nes „pagalvok, prieš kiek laiko tai buvo!“ O aš žavėjimasi „su nuolaidomis“ laikiau nenuoširdžiu ir neabejojau, kad M. Martinaitis – tūkstantį kartų geresnis poetas už K. Donelaitį, o apie jo „Severiutę“, dainuojamą Vytauto Kernagio, galvojau, kad lietuviškai nieko gražesnio parašyti paprasčiausiai neįmanoma.

Prie K. Donelaičio altoriaus mane sugrąžino studijos Alma Mater Filologijos fakultete, tiksliau – šviesaus atminimo profesorius Albinas Jovaiša, savo seminaruose atvėręs hegzometro paslaptį, įgalinęs suvokti K. Donelaitį ir jo „Metus“ visai kitame prasmės lygmenyje nei skurdžios mokyklinės „viežlybų“ ir „nenaudėlių“ analizės. Tik tada suvokiau K. Donelaičio genialumą, tik tada patyriau, kad jis lietuvių literatūrai nuveikė ne mažiau nei Johanas Sebastianas Bachas kad nuveikė muzikos pasauliui, parašydamas „Gerai temperuotą klavyrą“ – nepaprasto grožio meno kūrinį ir tuo pačiu – šlovės vertą mokslinį darbą, iš esmės pagrindžiantį kvintų ratą bei įtvirtinantį dabartinę tonacijų sistemą.

Taigi, prisipažinsiu, iki prof. A. Jovaišos paskaitų apie K. Donelaičio hegzometro kilnę mažiau šitaip: kaip dvasiškis, jis lotynų kalbą, suprantama, mokėjo, todėl tikrai buvo skaitęs (o gal ir po ranka turėjo?) Vergilijaus bei Horacijaus veikalus. Be to – jei muzikinė klausia manęs neapgauna – hegzometru surašytos ir lotyniškos bažnytinės gedulingųjų apeigų giesmės, kurias prie karsto pakaitomis progiesmiu atlieka klebonas ir vikaras. (Kalbu apie katalikų apeigas, bet tos giesmės, manau, buvo sukurtos dar iki reformatų atskilimo, todėl galbūt bendros visiems krikščionims?) Tad turint muzikinę klausą (o kad K. Donelaitis buvo muzikalus – neleidžia abejoti jau vien jo dirbinti klavesinai), maniau, vieni niekai įtaikyti žodžius į Vergilijaus ar šventų

giesmių diktuojamą melodiją – juk panašiai ir dabartiniai poetai tekstus dainoms kuria pagal jau esamas melodijas. Štai, maniau, ir visa genialumo paslaptis.

Tačiau nežinojau, kad tokia „melodinė kalkė“ paprasčiausiai neįmanoma dėl skirtingos lotynų bei lietuvių kalbų prigimties. Antikinis hegzametras, grįstas ilgujų ir trumpųjų skiemenų kaita, lietuvių – šokinėjančio kirčio – kalboje nėra efektyvus. Todėl K. Donelaitis (suprantama, sklandžiai sustygavęs savo poemą ir metriniu požiūriu) sukūrė autentišką lietuvišką hegzametą, grįstą kirčiuotų-nekirčiuotų skiemenų kaita, taip praturtindamas lietuvių kalbos kūrybinių galimybių lauką.

Tik tada supratau, kodėl jis išdrožtas milžinu, tik tuomet suvokiau, kad K. Donelaitis vertas lietuvių literatūros Tėvo titulo ne tik dėl pirmėivystės ir kad tik dėl jo lietuvių grožinė literatūra prasideda nuo tokių tikrai nepaprastų aukštumų.

Koks šiurpiai laisvas ir vienišas anuomet jis turėjo jaustis savo aukštybėse, iki kurių net akyliausiųjų regos laukas nesiekia?

Gal kaip tik todėl savo užrašuose mini sodą, kuriuo mėgo rūpintis, tarsi manydamas, kad sodas – vienintelis už jį patį ilgaamžiškesnis jo darbo rezultatas, liudysiantis ateities žmonėms jį – Kristijoną Donelaitį – apskritai gyvenus. O apie „Metus“ užrašuose – nė žodelyčio.

Paskutinįkart „Metus“ perskaičiau lygiai prieš metus – turiu jų „Baltų lankų“ 2010-ųjų leidimą asmeninėje bibliotekoje (kaip tik tada toptelėjo, kad nors „pasturluko“ lietuvių kalboje šiandien ir neturime, bet turime „pasturgalį“, kurio etimologinė kilmė – aiški, net ir prasmė išsaugota: „striukas galas“ – zuikio uodegėlė). Keista, bet poemą perskaičiau labai lengvai ir skaniai, nors atmintyje išlikę ar literatūros studijų primesti kažin kokie vidiniai sensoriai kurį laiką dar įtikinėjo, kad skaitau keblų suprasti ir sunkiai „nuryjamą“ kūrinį. Tačiau su jokiais baubais, slenksčiais ir akivariais tekste taip ir nesusidūriau. Atvirksčiai, užversdamas tegalėjau konstatuoti – lengva, sklandu, tobula.

Natūralu – nuo pirmojo iki paskiausiojo „Metų“ skaitymo keitėsi mano sąmonė, apsiskaitymas, prioritetai... Bet ne tik – pasikeitė ir tam tikri kontekstai, suteikę galimybę perskaityti „Metuose“ gausybę svarbių ir skaudžių tiesų, kurių anuomet, gyvendamas už aukštų sovietinės imperijos sienų, gal nė neturėjau galimybės perskaityti. Pavyzdžiui, žodžius „vokiečiai“ arba „prancūzai“ K. Donelaičio išjuokiamame kontekste vis tiek perskaitydavau (gal ne aš vienas?) kaip „rusai“. Kad gėda perimti madas, papročius ir įpročius, gėda smukti iki sovietinio režimo sargų moralinio ir dvasinio lygio. Kad tai patvirtina K. Donelaičio tekstas – buvo aišku, tačiau kad kokie nors pavojai mūsų moralei, mentalitetui ir dvasinio gyvenimo kokybei grasintų iš Vakarų, kur „išsivystymo lygis“ nepalyginti aukštesnis nei mūsųose – tokia mintis atrodė neįtikėtina. Todėl anuomet nuoširdžiai maniau, kad mano laikams K. Donelaičio įspėjimai ir pagraudenimai netikslingi.

Tačiau dabar, kai jau žinau, kad „išsivystymo lygis“ dažnai tereiškia materialinę gerovę ir viską užvaldančius komercinius santykius, taigi dabar skaitydamas „Metus“ tik karčiai šypsojasi, apgailėdamas savo (gal ne tik mano vieno?) ano meto kvailumą ir trumparegystę. Liūdna dar ir todėl, jog „Metai“ liudija, kad jau ir anuomet lietuvių

tauta kentėjo dėl saviniekos ir nevisavertiškumo komplekso, skatinančio svetimų tautų ydas bei menkystę paversti nacionaline siekiamybe, nusigręžiant nuo savųjų, kur kas aukštesnių vertybių kaip nuo tamsuoliškų, atgyvenusių bei gėdingų.

Tačiau čia jau ne vien literatūros ir ne vien K. Donelaičio tema. Tenorėjau pasakyti, kad su skaitytojo amžiumi „Metų“ prasminis turinys nuolatos keičiasi, sutviskėdamas vis kitomis savo semantinėmis briaunomis. Todėl girdėdamas moksleivių ir pedagogių paniurnėjimus, esą ar tikrai „Metų“ „įkirsti“ nepajėgiantiems mažiams tikslinga mokykloje juos skaityti, noriu atsakyti: ir tikslinga, ir būtina. Kad vėl tuos „Metus“ atsiverstų ir „įkirstų“ vėliau. Juk kai žmogus būna pakankamai subrendęs ir ima, tarkim, suprasti baleto šokio grožį, pačiam pradėti šokti baletą jau būna per vėlu. O jei mokykloje jauno žmogaus nepastūmės tikrųjų vertybių link, jis gali jų niekuomet ir neatrasti.

Tad štai ir visa manoji asmeninės bičiulystės su K. Donelaičiu istorija. Galbūt ta bičiulystė ne tokia tvirta kaip derėtų, galbūt nė kiek ne tvirtesnė nei didžiumos kitų Lietuvos sūnų bei dukrų, tačiau visai saugiai ir jaukiai jaučiuosi drauge su kitais išdrožtaisiais būrais ropodamas jo rankove, todėl drauge su broliu Viljamu iš Umberto Eco „Rožės vardo“ gana garsiai tariau: „Taip, mes esame nykštukai, tačiau nykštukai – sėdintys milžinams ant pečių.“

Raimondas Kašauskas

1. Nežinia kelintą kartą skaičiau Kristijono Donelaičio „Metus“. Kadais, mokyklos ar studijų suole, kai tas skaitymas buvo privalomas, kai aplinkui užavo to meto gyvenimo ir literatūros aktualijų bei madų vėjai, o rupus ir vaizdingas klasikos žodis buvo tarsi paruoštas, įkalintas vadovėlių ir chrestomatijų puslapiuose, netraukė skaityti. Bet kuo labiau senstu, tuo žvilgsnis sminga vis giliau, iki pačių pamatinių gyvenimiškų ir meninių veikalo vertybių klodų. Ir kaskart vis naujas įsiklausymas į šio nemaraus kūrinio skambesį, išžiūrėjimas į vaizdus leidžia pajusti amžiną jo gyvastį, nepaprastą ir slėpiningą rašytojo talento jėgą. Manychiau, kad lietuvių literatūra iki pat šiol teka mūsų didžiojo pradininko iškasta vaga, t. y. gyvena svarbiausiais mūsų mažos tautos likimo ir išlikimo rūpesčiais. Su visais išsišakojimais ir atsišakojimais, meninių įtakų ir laiko padiktuotomis naujovėmis, tarpais nutoldama nuo savojo kamieno, bet paskui ir vėl, lyg tas sūnus paklydėlis, sugrįždama. Bet, svarbiausia, ji, kad ir susikurdama skirtingų epochų naujakalbes, tebekalba lietuviškai, gyvena savoje kalboje, pati ją vysto, veda į priekį. Literatūra yra bene svarbiausia kalbos saugykla, jos bankas, auginantis ir nuošimčius, o jei išsenka kalbos galia ar jos nebelieka visai, nustoja gyvavusi tiek tautos kūryba, tiek pati tauta. Tai pasakytina vienareikšmiškai, be jokių išlygų.

Nors, kaip žinoma, keičiasi ir pasaulis, ir literatūra, bet kai kas vis dėlto nesikeičia, nes nėra pavaldus naikinančiai laiko galiai, išlieka net ir tada, kai nebėra jos kūrėjų pagimdžiusio etnos (pavyzdžio toli neieškome – tai ir skausmingas *mažlietuvių* likimas). Kas tai? Nežinau. Arba tegu lieka amžinoji meno, jo tiesos, kūrėjų talento paslaptis, kalbanti žodžio išaustais vaizdais, žvelgianti iš senų mozaikų, sienų tapybos nuotrupų anų laikų žmonių akimis, veidais ir po tūkstančio metų. Tebūnie tai aiškintojų ir tyrinėtojų užsiėmimas. Čia būtina pasakyti, kad pats likimas, toks negailestingas baltų gentims, jų dvasios kultūrai, buvo palankus K. Donelaičio žodžiui.

Juk amžių suirutėje, karuose ir gaisruose, galėjo neišlikti nei pastorių J. G. Jordano ir J. Holfeldo saugotų „Metų“ fragmentų, nuorašų, nei įrašų Tolminkiemio bažnyčios knygose, nei skundų Prūsijos valdžiai dėl *amtmonų* daromų skriaudų žmonėms ir parapijai. Buvo ir kitų pavojų. Kažin ar jautė pats K. Donelaitis, kaip ir ne vienas talentingas kūrėjas, savojo žodžio, patikimo popieriui, paskaitomo bičiuliams, stiprybę, vertę? Ar suvokė esąs gabesnis už kitus rašančius amžininkus, kūrusius prakalbas, giesmes bažnyčiai, surinkimams? Bet mums svarbu būtent tai, kad jis buvo ir liko su vyžotaisiais būrais, kurių butis ir būtis sukosi amžinuoju gamtos gyvenimo ratu, kad nesidugėjo nei purvu, nei š..., mynė tą patį molį ir iš jo lipdė žemėtą, sodrų, todėl – tokį įtaigų žodį. O juk galėjo būti ir kitaip!.. Laiškai, įrašai bažnyčios knygose, skundai, keletas išlikusių eilėraščių vokiečių kalba rodo jį buvus išsilavinusį, aukštos kultūros, plataus mąstymo, nors ir gyvenusį nuošaliai, savo laiko žmogų. Vienas toks eilėraštinis vokiečių kalba („O greit slenką laikai...“) ir parašytas naudojant antikos įvaizdžius. Tik įsivaizduokime mūsų didįjį dainių, rašančių tokias *profesoriškas* (kad ir talentingas) ar salonines eiles apie to meto liaudies gyvenimą!.. Beje, Mažosios Lietuvos nutautinimas, nuo kurio grėsmės K. Donelaitis taip gynė lietuvininkus, vyko kitaip nei Didžiojoje. Raštijai bei kalbai ten ilgai buvo palankesnės sąlygos, turbūt ir patys būrai buvo ir labiau apsišvietę už Kunigaikštystės *mužikus*, ir gyveno geriau, o atvykėliai iš tuometinės Europos nešė ne tik blogus dalykus – *rinčvynį* ir *brangvynį*, *kabiarą* ir *lumper*, – bet ir aukštesnę civilizaciją. Tam tikra nutautinimo metodika galutinai išryškės vėliau, kai K. Donelaičio nebebus, o Didžioji Kunigaikštystė bus prijungta prie Rusijos imperijos. Apie skaudžią *mažlietuvių* dalį po dviejų šimtmečių darsyk prakalbės Èvė Simonaitytė, bet vėliau jau nebebus nė jų pačių...

Sakote: žemė, medžiai? Neseniai lankiausi Tolminkiemyje, pervažiavau visą Karaliaučiaus kraštą, o į Romintės girią įžengiau iš dabartinės Lenkijos. Taip, žemė ten ta pati, nors ir vėl pasidalyta, daug medžių turbūt tų pačių, – medžiai gyvena šimtus, o kai kurie – tūkstančius metų, nors priaugo ir naujų, – tik lietuviškos kalbos nebegirdėti. Nežinau, kokie tie lietuviškumo kriterijai, nesu teoretikas, tik paprastas, turbūt tikras (kad ir ne be nuodėmių) lietuvis, todėl ir ta žemė, ir tie medžiai, ir iš vakarų atplaukiantys debesys su manim tartum kalbasi *lietuviškai*, ir girdžiu ne tik tai, ką šią akimirką pamato akys, bet ir tai, kas slypi po žeme, – pradingusios, bet manyje tebegyvos giminės kraują.

Taigi ir mano lietuviškumo kriterijus toks: kas esi tu pats, kokiomis akimis žvelgi, taip ir matai, ir suvoki, ir bandai išsireikšti. O iš tiesų tai ir žemė, ir medžiai gali lygiai taip pat kalbėti ir ošti ir kitiems, net užkariautojams, juk jie daiktai be sielos, bet man jie ir šneka, ir ošia lietuviškai, nes mano siela – lietuviška. Kalba pakitusi? Taip, vieni žodžiai, atlikę savo vaidmenį, kai nebėra juos pagimdžiusių daiktų, miršta, randasi kiti. Kad suvokčiau „Metų“ realijas, šiek tiek senstelėjusią jų kalbą (man čia ir visas jos grožis!), tenka paskaityti komentarus, pavartyti žodyną. Savo ruožtu veikalas buvo taisomas leidėjų, redaguojamas, praleidžiami epizodai, kaitaliota net kompozicija. Žinoma, ir kūrinių galima apgenėti, „pagerinti“, begerinant – sužaloti (vėliau – atstatinėti autentišką!), tačiau trykštanti jo gyvybė išlieka. Ir jis atsilaikė, nes jame slypi gyvas gyvenimas, virpa paslaptinga ir šiek tiek gaivališka kūrėjo, kaip ne vieno didžio talento, dvasia. Tokia pat žmogaus siela, kuri ir po šimtmečių susikalba su palikuonimis. Be to, ji mums sava, lietuviška. Ir kol mūsų dvasia, galvosena, kalba bus lietuviška, tol ir darbai, ir veikalai bus ne *kokie nors*, bet savaimė lietuviški. Kad ir parašyti kitos *gadynės* stiliumi. Todėl ir K. Donelaičio pradėtoji lietuvių grožinės

literatūros vaga driekiasi per šimtmečius, ir, nors laiko eigoje iškildavo tai viena, tai kita stambesnė figūra, jos dar nepranoko niekas. Kaip ilgai? Dievas žino... Turbūt tol, kol skambės mūsų kalba, kol šioje žemės pėdoje būsime patys. To mes ir nežinome, kaip nežinojo nė K. Donelaitis, – jis rašė apie savo laikus, savo amžininkams.

2. Čia dera kalbėti apie amžinąjį menininko santykį su savo laiku, nevienadienį kūrybos, jos idėjų aktualumą. Plačiau nesvarstant K. Donelaičio laikų realijų, jo paties intencijų, ypač skelbiamų moralės, tikėjimo dalykų, vėl reikėtų prisiminti, kad jo gyventa kitokioje, skirtingoje nuo katalikiškos, aplenkintos Didžiosios Lietuvos, protestantiškoje, vokietinamoje ir benykstančios lietuviybės aplinkoje. Šiame fone gerai girdėti ramus, giedras, kartais rūstokas, o kartais – pašaipus išmintingojo pastoriaus balsas, vyžotiems būrams suprantamas žodis. K. Donelaitis, jo darbai, būdas šiek tiek primena žemaičių piemenį Motiejų Valančių, ganiusį, švietusį, gynusį nuo vilkų savo aveles šimtmečiu vėliau, tik šio veikla platesnė, nes ir bažnytinės pareigos aukštesnės, o galimybės didesnės. Didžiojo būrų dainiaus rūpesčiai, paremti sodriais tikrovės vaizdais, taip įsipynė į jo kūrybą, kad ir mūsų laikų žmogui byloja tiesiai į sielą. Sunkių pervartų, politinės, dvasinės priespaudos metais K. Donelaičio vardas buvo ir savitas tautinės tapatybės ženklas, išpėjantis istorijos pirštas, tačiau tautiniam XIX a. Atgimimui, savos valstybės atkūrimui tokios tiesioginės reikšmės kaip aktyvus aušrininkų ar varpininkų judėjimas neturėjo. Bet vis dėlto jis, kad ir nutolęs per šimtmečius, net stovintis šiek tiek atokiau, Prūsijoje, tapęs mokslo objektu, buvo vienas pagrindinių stulpų, laikusių tautos kultūros, dvasios, apskritai lietuviybės (o gal ir viso baltiškumo?) statinį. Todėl prieškarinio Lietuvoje miestų gatvės ir aikštės buvo pavadintos jo vardu ir garbingai jį išsaugojo. Kalbant apie menininko reikšmę ir vietą tautos ir visuomenės gyvenime, dera prisiminti vieną seną metodą, – įsivaizduoti, kad jo nėra. Taigi ir pabandykime įsivaizduoti, kad esame be K. Donelaičio...

Nežinau, ar K. Donelaitis mums šiandien padeda saugoti savo literatūrą, kultūrą, tautinę gyvastį, nes daugelis paprasčiausiai jo neskaito. Knygynai užversti antraeilės užsieninės literatūrinės produkcijos kalnais (daugybei leidyklų leidyklėlių reikia išgyventi), bet nežinia, ar net sukakties proga sulauksime kokio atnaujinto jo „Raštų“ leidimo... Jo vardo paminėjimas šalyje ar užsienyje gali priminti, jog ir mes, mažai kam težinomi, vis dėlto *dar* esame. K. Donelaičio buvimas su mumis ir mumyse gali mus padaryti stipresnius *iš vidaus*, sutvirtinti mūsų tapatybę ir dvasią, išmokyti orumo, savigarbos, nes tautos, kuri negerbia savęs, kurios žmonės stengiasi būti panašūs į kitus, svetimus, negerbia nė tie kiti. Skaudus, tragiškas ir pamokantis brolių prūsų ir vakarinių lietuvių (*mažlietuvių*) likimas jo veikloje ir raštuose atsispindi savaip, bet yra susietas su gyvenamu laiku, žmonių buitimi. K. Donelaitis nerašo, kaip buvo nukariautas tas gražus jo kraštas, kaip žudyti žmonės, nes jau buvo toli likusios, gal ir pamirštos, kruvinos kovos, viešpatavo Dievo duota *ciesoriaus* ir *amtmonų* valdžia, suvargę būrai tempė sunkų baudžiamos vežimą, o išmintingasis pastorius mokė juos saugoti dorovę, tėvų ir protėvių papročius, kalbą, viską, kas žmogui suteikia vertę (galbūt po šimtmečių toks bus Vydūno ugdytas *sau žmogus*?). Tai *taiki* dvasios kova už save pačius, įgalinanti sukaupti jėgas ir išsilaikyti net šimtmečius taip, kaip bolševikmečiu išsilaikė absoliuti lietuvių tautos dauguma, ir ne tik išsilaikė, ne tik atsikūrė skaičiumi, bet ir subrendo Nepriklausomybei. Mažosios Lietuvos brolius naikino ne tik užkariavimai, bet ir gudri imperijos politika, juos išklojo maras, o ištuštėjusios žemės važiuojo vokiečiai ir prancūzai, *zalcburgeriai* ir *šveisteriai*, kurie turbūt pasidavė vokietinimui lengviau už lietuvininkus. Pastarųjų K. Donelaičio

parapijoje bebuvo likęs koks trečdalis. Kai kas dabar didžiajam dainiui atgaline data bando prikišti kitataučių niekinimą. Tačiau juk jis niekino ne ateivius, bet jų atsineštas ydas, būdingas ir saviems vyžočiems, o savųjų ydas smerkė kaip išmintingas, šiek tiek konservatyvus dvasios ganytojas.

Pažvelgus iš toliau matyti, kad su užkariautojų ordinų atsiradimu virš baltų žemių pakibusi fatališka išnykimo grėsmė tebegyva ir šiandien. Galbūt ji ir nepraeis niekada. Ne ką vėliau Rytuose krauju suvienijusi rusų žemes ėmė į visas keturias pasaulio šalis plėstis ir agresyvioji Maskva, kuriai reikėjo ir tebereikia ir erdvės, ir darbščių valdinių, ir ypač – priėjimo prie vakarinių ir pietinių jūrų. Štai Septynmečio karo metu Rytprūsiuose pasirodė rusų kariuomenė, ir garbusis Tolminkiemio pastorius turėjo slėptis Romintės girioje, laikyti ten pamaldas, krikštyti vaikus... Pompastiškai minimas Žalgirio, kiti mūšiai su ordinais, bet beveik nekalbama apie Oršos mūšį, įvykusį 1514 m. rugsėjo 8 d., minimą baltarusių patriotų, kitus bandymus stabdyti Rytų grėsmę. Galiausiai buvo ir trečias, Pietų, kaimynas, mums atnešęs taiką krikštą. Nors ir pats puldinėjamas, kęsdamas priespaudą, jis ne kartą įvairiais laikais gviešėsi ir mūsų žemės, ir pajūrio, ir net pačios mūsų savasties, siūlydamas mums save laikyti *kilme – lietuviais, tautybe – lenkais*. Nusilpusios dvasios žmogų, kaip ir nugeibusį augalą, greičiau puola kenkėjai.

Tai kaip vertinti vadinamąją *globalizaciją*? Turbūt kaip laiko atneštą madą, be gerų dalykų, skatinančią ir nenorą būti savimi, gundančią egzistuoti bet kaip. Išvirksčias *homo sovieticus*?.. Tai praeis, kaip praeina daug kas. Bet juk esama ir rimtesnių bėdų, net pavojų. Kam nežinoma, kad turtingesnio gyvenimo, geresnių galimybių, aukštesnės civilizacijos pavyzdys, net išsilaisvinimas iš savo tradicijos turi nepaprastą traukos jėgą? Tai matome ir dabar, po keleto šimtmečių, kai iš laisvos Lietuvos jau iškeliavo jauniausias ir stipriausias tautos trečdalis ten, kur geresnis gyvenimas, kai nutautėjimo pavojus toks aiškus, tačiau ar kam nors, net mūsų pačių išrinktai valdžiai, dėl to skauda? Tartum nieko nevyktų!.. Žinoma, istorijos eigos nesustabdysi, tačiau ką nors daryti vis dėlto būtina. Todėl kyla įtarimas, kad kai kam dėl to net geriau, – nebėra žmogaus, nebereikia kvaršinti ir galvos dėl jo socialinių, buitinių, egzistencinių bėdų. O kažkas šiai katastrofai pateisinti paslaugiai sugalvojo net pavadinimą – *globali Lietuva*, – tarsi trijų milijonų tautelė, išberta į pasaulio vandenyną, jame neištirtų!.. Ką apie tai iš amžių gūdomos mums sakyti K. Donelaitis?

3. Manau, taip, tokia galimybė yra visada. Visada gimsta talentingų, apdovanotų nepaprastais sugebėjimais, aštresniu pasaulio ir laiko jutimu, žvelgiančių toliau ir, svarbiausia, galinčių savo regėjimą išreikšti žmonių. Niekas nesibaigia su viena karta, epocha, gyvenimas amžinas. Tačiau tokio gimimo neįmanoma prognozuoti, gamta fenomenus gimdo retai, gal kai susikaupia milžiniški energijos kiekiai, o jų išlydžiai prilįgsta sprogimui. Galbūt savo laiką pranokstančių asmenybių iškilimą nulemia kokie nors visuomenės, gamtos ar aukščiausių jėgų sukurti dėsniumai. Gal ir viskas, kaip sakoma, atsiranda savo laiku, savo vietoje. Atidžiau įsižiūrėjus į istorijos vyksmą, matyti, kad tokios asmenybės ne kartą iškyla bręstant dideliems epochų pokyčiams, sukrėtimams, jos pirmosios pajunta „požeminius virpesius“, paskelbia naujas idėjas, naują gyvenimo būdą. Net epochos paženklinamos jų vardais, o jų darbai bei mokymas kanonizuojami. Tačiau tie darbai ne kartą vykdyti taip, kaip prireikdavo atskiroms santvarkoms, visuomenės sluoksniams ir, pasitaiko, būna taip iškreipiami, kad išvirsta į priešingybes. Bet, šiaip ar taip, žmonija savo nueitą kelią atpažįsta pagal didžiuosius.

Manau, kad rasti dideliam talentui ar genijui negali sukliudyti niekas, nors palankios sąlygos tam ir gali padėti, o nepalankios – sužlugdyti. Menininko kūrybos aktas – grynai individualus vyksmas, terpė – vienokio ar kitokio išsivystymo lygio žmonių masė. Pasitaiko, kad talento ar genijaus šviesa tvyksteli ir gūdžiausioje laiko tamsoje, – arba ją išsklaidydama, arba, atvirksčiai, išseikvojusi maitinantį aliejų, be laiko užgesdama, kad nušvistų paskui, kitu, tinkamesniu laiku. Tokia kultūrinė terpė K. Donelaičio aplinkoje tikrai egzistavo, gal todėl ir išliko, mus pasiekė jo veikalai.

Tačiau, brangūs talentai ir genijai, nebijokite nieko, drąsiai gimkite, eikite į pasaulį, jūsų laukia atsinaujinti trokštanti žmonija, o ypač jūs reikalingi tokioms mažoms tautoms kaip mūsų, nuolat balansuojančioms ties išnykimo riba. Nebijokite prabilti mažosiomis kalbomis, nebėkite pas didžiąsias, tegu jūsų negąsdina mažas skaitytojų, žiūrovų ratas, galbūt informacinės šiuolaikinio pasaulio galios jus plačiai išgarsins, padovanos ir visam pasauliui!.. Sėkmingų pavyzdžių yra ne vienas. Svarbiausia, nebijokite sakyti savo tikros, kad ir karčiausios, tiesos. Bet jeigu jūsų nėra ir neatsiras, minia ims kurti stabus iš vidutinybių, net iš menkystų, paauksuos juos ir parduos kaip tikrą daiktą. Gi šie atsidėkos auklėdami bendraamžius pagal užsakymą, kurs reklamą, padės kam nors krauti turtus, įgyti valdžios, įtvirtins iškreiptą skonį, gins net šlykščiausią neteisybę. Jums teks pramušti unifikuotos visuomenės įpročio (kultūroje – snobizmo) luobą, o jei menininkas neturės ryžto ir jėgos daryti kažką sava, bus nupirktas, pažabotas, suvirškintas. Nes juk ir klestinčioje, visuotinės gerovės manijos apimtoje visuomenėje tikro, sąžiningo menininko kūryba gali liudyti visai priešingus dalykus, – dvasios tuštumą, nuopuolį, artėjančią grėsmę. Todėl jam pačiam būtina būti nepriklausomam, laikytis nuošaliau.

Bet kaip tai padaryti? Vienišo, nesuprasto, kenčiančio romantizmo epochos genijaus skraistė šiais laikais gali pasirodyti paprasčiausiai juokinga. Atstumtojo, nereikalingojo mimo kaukė taip pat niekam nesukels gailės, nes visuomenė žiauri savo pranašams. Užsivilkti veiklaus, bet negailestingo, galinčio varžovui perkąsti gerklę šiuolaikinio supermeno šarvus? Bet tai žiauru, nesuderinama su pačia humaniška meno, kuris gina nuskriaustuosius ir pažemintuosius, kurių jau nebeginia niekas, paskirtim. Nes ir toje unifikuotoje visuomenėje tiek daug žmonių, ieškančių mene tiesos, gėrio, grožio – ne tik žaidimų. Tad pasuk galvą, ateinantis talente ir genijau!

Etninis kultūros, kaip ir žmogaus, uždarumas neveda niekur, – kultūra, išseikvojusi savo šaltinius, jei, žinoma, kas nors jos, kaip, pvz., Australijos aborigenų meno, Velykų salos skulptūrų, Sibiro tautelių sakmių ir kt., neatranda, gali mirti niekieno nepažinta. Kita vertus, jei plačiojo pasaulio šviesos spinduliai prasiskverbėdavo net į gūdžią lietuviško baudžiavinio kaimo tamsą, tai juo labiau uždarumas neįmanomas mūsų laikais. Tik vadinamasis globalizmas, panašių idėjų, galvosenos, gyvenimo būdo, meno išraiškos priemonių paplitimas ir suvienodėjimas kūrėjui sukelia pavojų – pagundą tapti *pasauliniu*, rašyti populiariai, įsivaizduojamiems milijonams. tereikia šiek tiek intelekto, šiek tiek filosofijos trupinių, šiek tiek *libido*, na, galima religijos, rytietiškų motyvų ir pan. Ir jau randasi autorių, kurie su *nėjokia*, bet visur ir viskam tinkančia kūryba klajoja po knygų muges, festivalius, simpoziumus ir t. t. Pasaulio pažinimas ne iš savos, bet iš kitų skelbiamos patirties yra antrinis, ir toks pažinimas gimdo kad ir neblogą, bet vidutinybę, net ir falšą. Pažinojau gerą vienos šalies rašytoją, neskaitydavusį teorinių literatūros, kritikos straipsnių dėl savisaugos, kad pats nejučiom nepradėtų taikytis, rašyti *pagal taisykles*.

Kas nors iš kitakalbių skaitytojų nesupras mūsų gyvenimo realijų, dvasios? Tai tegu pasistengia, kaip ir mes stengiamės, jei tik mus gerbia. Juk nebūtina, kad tave suprastų, imituoti svetimą gyvenimą, vilkėti svetimais drabužiais, kalbėti su akcentu, net pakeisti vardą ir pavardę. Štai pažvelkite, kaip drąsiai, be krislelio baimės, traukia į platųjį pasaulį Marcelijaus Martinaičio Kukutis!

4. Nematau jokio ypatingo grafomanijos tvano pavojaus, o tikras talentas (ar mūsų taip pageidaujamas genijus) vis dėlto prasimuša ir per storiausią visuotinio rašymo luobą. Tai rodo ir šiuolaikinės lietuvių literatūros, į kurią atėjo nemažai naujų gabių žmonių, būklė. Kita vertus, pasikeitė tradicinis grafomanijos suvokimas. Grafomano kartelę galima kilstelėti ir aukščiau. Šiuolaikinis grafomanas – dažnai ne koks mažaraštis ar beraštis apsėstasis, su savo nevalyva produkcija atakuojantis leidėjus, redaktorius. Šie greit jį atpažįsta ir parodo duris, nors jis gali ir visą gyvenimą daužytis it musė į stiklą. Visuotinis raštingumas, kultūrinė aplinka, kalbų mokėjimas gimdo kitokią – apsiskaičiusią, valdančią plunksną, mikliai besinaudojančią kitų, gabesnių, literatų atradimais, kol šie nudėvimi, – grafomaniją. Todėl ji ir sunkokai atpažįstama, besikaišanti teorijos, net visuotinio, kitų pasiekto literatūros lygmens plunksnomis.

Ar ji smerktina? Manau, kad ne. Šis savotiškas „žanras“, jei tik jo gamintojai neagresyvūs, jei ji pati nesiekia užimti tikrosios kūrybos vietos, iš tikrųjų nedaro nieko blogo. Ją būtų galima palyginti su meno saviveikla, atsiminimų rašymu, kai žmogui svarbu išsakyti, išreikšti save primityviaja tapyba, siuvinėjimu ir pan. Niekam negalima užginčyti teisės reikšti savo mintis, jausmus, dalintis gyvenimo patirtim, pastebėjimais. Negana to, grafomanija, jei tik nepiktybinė, gali būti ir savitas kultūrinis laikotarpio fonas, net terpė, kurioje išauga ir aukštaūgiai literatūros medžiai. Juk literatūrinis ir kultūrinis fonas, kaip minėta, buvo ir K. Donelaičio laikais. Ir tada eiliavo, rašė, vertė ne vienas kaimo pastorius, valdžios raštininkas, eiliovimo meną gerai išmanantis universiteto profesorius, bet iškilo (ir išliko!) tik tas, vienintelis, tikrasis ir talentingasis vyžotųjų būrų dainius. Daug pavyzdžių mums rodo, kad ir patys iškilieji su savo laiko kultūriniu fonu sugyvena taikiai, naudojasi jo paslaugomis. Pvz., daugelio jaunųjų literatų kūryba yra maždaug vienodo lygmens, tarsi parašyta vieno žmogaus, bet ilgainiui išsiskiria gabesnieji, kurie šokteli į kitiems nepasiekiamas aukštumas. Yra ir visokių skaitytojų, arba, šiuolaikiškai kalbant, literatūros vartotojų. Pvz., mane veikia kūrinio emocinis užtaisas, jėga, kūrėjo sielos jutimas, kitą gali veikti racionalumas, išradingos metaforos, meistriškas žaidimas forma ir t. t.

Kita vertus, civilizacija niekada ir nepatiria nuovargio, ji labiau linkusi keistis, ieškoti naujų egzistavimo būdų, – mūsų laikais žmogui į pagalbą ateina elektronika, nors viskas turi ir savo teigiamų, ir neigiamų pusių. Aukštoji kultūra dėl šių technologinių priemonių taip pat yra linkusi nusileisti iš dramblio kaulo bokšto, stoti lyg ant kokios žemesnės pakopos. Tokia kultūra patenkina istorijas ar nuotykius mėgstančios visuomenės dalį, kuri ne tik nenori gilintis į sunkią žmogaus ir likimo problematiką, būties tragizmą vaizduojančią literatūrą, bet jau apskritai nebeskaito *popierinės* rašliavos. Žmonės pernelyg užimti, kita vertus, kam malonu nuolatos skaityti apie nelengvą žmogaus dalį, jo baigtį šioje ašarų pakalnėje? Tad ar ne geriau pagyventi šia akimirka, džiaugtis jos teikiama džiaugsmiais, pramogomis, žaidimais? Tik pažvelkime, kokie stebuklingi išradimai gimsta kone kiekvieną akimirką, su kokia neišsenkančia energija šiuolaikinis žmogus skuba jais naudotis!.. Tiesa, kai kas bando nuo to pašėlusio tempo, nuo agresyviosios amžiaus energijos ieškoti atgaivos gamtoje,

Rytų tikėjimuose, primityvių tautelių papročiuose, bet, manau, tai tik bėgimas kitu keliu į tą patį. Todėl nereikia stebėtis, kad atsiranda net tam tikra meninių idėjų (idėjos ir siužetai juk klajoja nuo pačios laikų pradžios) adaptacija. Pvz., literatūros kūrinio idėjos šiuolaikiniame kine gali atgimti kaip nauja savarankiška meninė vertė. Kita vertus, ar gražūs žaidimai, sportas, cirkas, klounada taip pat nėra ir savotiškas menas? Ar čia tikrai profanuojama aukštoji kultūra? Juk, kaip sakoma, kiekvienam savo.

Viskas, kas tik buvo, kas yra su mumis ir po mumis, yra čia pat, toje pačioje K. Donelaičio žemėje, iš kurios gali išstrykšti ne viena gaivi versmė, pramušianti polietileninį mūsų laikų buities apdangalą. O mums svarbiausia, kad neišnyktume patys, kaip išnyko anie mūsų gentainiai, kuriems jis pamokslavo, rašė. Mums svarbu, kad išsaugotume ir tikrą savo dvasią, ir ją saugančią valstybę, kad jos valdantieji nepamirštų, jog didžiausias šalies, ypač mažos, turtas yra jos žmonės ir jos kultūra. Ir ne tik dabar, bet visados.

Veržuva, 2013 m. rugpjūtis